

MUHAMMED KERİM BULGARİ'NİN
BULGARCA [TATARCA] - ARAPÇA - FARŞÇA SÖZLÜĞÜ*

Dr. Avni GÖZÜTOK **

Bir dilin söz varlığı, o dili konuşan topluluğun dünya görüşünü, sosyal, ekonomik ve siyasal durumunu, uygarlık ve kültür seviyesini, başka topluluklarla kurduğu karşılıklı ilişkileri yansıtan önemli bir göstergedir. Sözlükler ise yazı dili, edebî dil seviyesine yükselmiş dillerin genel veya özel alanlara ait söz varlığını ihtiva eden ve bunu gelecek kuşaklara iletmekle de geçmişle gelecek arasında köprü görevi yüklenen önemli eserlerdir.

Türk dilinin ilk sözlüğü **Mahmut Kaşgarî**'nin 11.yüzyılda Türkçe - Arapça olarak yazdığı *Divanü Lugati't-Türk* (1072-1077) adlı anıt eseridir. Bu yüzyıldan sonraki devirlerde değişik coğrafi bölgelerde, çeşitli amaçlarla ve çoğu başka dillerden Türkçeye olmak üzere mensur, manzum birçok sözlük yazılmıştır. Bu sözlüklerden bir kısmı basılmış, bir kısmı ise yazmalar halinde kütüphanelerde bulunmaktadır. Yazma sözlüklerin bazıları üzerinde gerek Türk, gerek yabancı bilginler değerli araştırmalar yapmışlar, onları ilgililerin istifadesine sunmuşlardır. Bazı yazma sözlükler üzerinde ise ya hiç durulmamış veya pek az durulmuştur.

Bunlardan biri de **Muhammed Kerim Bulgarî**'nin Türkçe - Arapça - Farsça sözlüğüdür. Bu eserin el yazması **Ebrar Kerimullin** tarafından tavsif edilmiştir. Kerimullin'in verdiği bilgiye göre bu eser üzerinde **Z. Maksutova** durmuş, sözlüğün 14. yüzyıl civarında düzenlendiğini, Bulgar devri Tatar dili için önemli olduğunu belirtmiştir.¹

Bulgarî'nin sözlüğü Kazan Devlet Üniversitesi N.İ. Laboçevskiy Kütüphanesi Türkçe el yazmaları bölümünde Lügat Törki - Farsî ismiyle T-12 numarada kayıtlıdır. Mıklepli, zencirekli ve üzeri süslemeli deri cilt arasındaki eser 288 yapraktan ibarettir. Ancak bu elyazmanın 1^a - 14^b, 44^b - 47^a ve 112^b - 119^b'ye kadar olan kısımları ile 268^a'dan sonraki yaprakları boştur. Elyazmanın ebadı 19,5 x 25,5 (9 x 15) cm., yazı taliktir; bir sayfadaki satır sayısı 17'dir. Bölüm (bab), alt bölüm (fasıl) başlıkları, madde başı olan Türkçe kelimeler ve bunlarla ilgili bir

* Bu yazı, IIV. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 08-12 Aralık 1999'da sunulan tebliğin yeniden gözden geçirilmiş şeklidir.

** Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğrt. Üyesi.

¹ Ebrar Kerimullin, N.İ. Laboçavskiy İsemendäge Fänni Kitaphanä Kulyazmalarının Tasvirlemesi, Kazan-1962, s. 6.

kısım açıklamalar sayfa kenarlarına yazılmıştır. Kâğıt filigranlı, mürekkep siyahtır. Sadece Türkçe kelimelerin karşılıklarını belirten Arabîsi, Farsîsi kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmada madde başı olan Türkçe (Türkî) kelimeler ve bunların Arapça- Farsça karşılıkları harekelidir, Türkçe açıklamalar ise genellikle harekesizdir.

Bulgarî'nin sözlüğü Arapça kısa bir ön söz (14^b), devrin Türkiye Türkçesi ile yazılmış uzun bir giriş (15^a - 44^b) ile birinci defter (defter-i evvel) ve ikinci defter (defter-i sânî) olmak üzere iki ana bölümden oluşmuştur. Birinci defter 47^a'da başlar, 112^b'de son bulur. İkinci defter ise 119^b'de başlar ve 268^a'da sona erer. Her iki defter de a (elif) harfinden başlamak üzere alfabetik olarak düzenlenmiştir.

Müellif ön sözde eserini kaleme alışı sebebini, sözlüğü hazırlamakta izlediği yolu, yararlandığı kaynakları kısaca belirtmiştir. Burada verilen bilgilere göre o, Bulgar'dan öğrenim için Buhara'ya giden öğrencilerin kendi dilleri Türkçe(Türkî)de amaca ulaştıklarını, ancak bunu Farsça ifade etmekte ve Bulgarca olmayan bazı Türkçe (Türkî) kelimelerde güçlük çektiklerini, Farsça bilmedikleri için üzüntü içerisinde vakitlerini zayi ettiklerini görmüş, onlara yardımcı olmak amacıyla ile Türkçe - Farsça sözlük düzenlemiştir.

Bulgarî, kendi ifadesine göre, Türkçe kelimelerin bir kısmını **Esad Efendi** (1685 - 1753)'nin *Lehçetü'l-Lugat* (yazılışı: 1725-1732, ilk basımı: 1795) adlı sözlüğünden nakletmiş, önceliği az bilinen kelimelere vermekle birlikte meşhur kelimeleri de sözlüğüne almıştır. Ayrıca bunların denklemlerini ve türevlerini de ulaşılabildiği ölçüde kaydetmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin çoğunu yine *Lehçetü'l-Lugat*'ten, bir kısmını ise *Okyanus* (Mütercim Asım 1755-1819, el-Okyanusü'l-Basîf fî Tercemeti'l-Kamusî'l-Muhit, basımı: İst.- 1815 - 1817) ve *Tercüme-i Bürhan-ı Katı*'dan (Mütercim Asım, Tibyan-ı Nafi' Der Tercüme-i Burhan-ı Katı', basımı: İst.- 1799) nakl etmiştir. **Bulgarî'nin** bu kaynakların dışında başka eserlerden de faydalandığı görülür. Meselâ: **İbn Hallikan** (85^b kenarda) gibi. Ancak bu kaynaklar *Lehçetü'l-Lugat*' te de geçer.

Bulgarî Türkçe girişi (15^a - 44^b) "faide" adı altında dokuz alt başlığa ayırmış, bunlarda Farsçanın fonetiği, grameri, imlâ özellikleri hakkında özet bilgi vermiştir. Bu kısımlarda da alıntı yapılan kaynaklar gösterilmiştir : Buraya *Terceme-i Bürhan-ı Katı*'dan, *Tuhfe-i Mirî*'den aynı ibaresi ile nakledildi. Meselâ "evvelki faide: zebân-ı Fârisî envaından mütedavil ve müstamel olan Derî ve Pehlevî ve Pârsî lügatlerinin tarifleri beyanındadır..." diye devam eden kısım *Burhan-ı Katı*'dan aynen alınmıştır.²

² Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, (Haz.: Mürsel Öztürk ve Derya Örs), TDK Yay., Ankara, 2000, s. xxii.

M.K. Bulgarî, sözlüğünü her harf bir bab olmak üzere 26 bab'a, bunları da alfabetik sıraya göre fasıllara ayırmıştır: Babu'l-elif , faslu'l-elif ma'all-elif fe-ma'a'l-ba ... gibi. Ön sözün sonunda eserin ismi *Sebebü Takviyyeti't-Tahsil ve Necatu Tazyi'i'l-Vakt* şeklinde açıkça belirtilmiştir ki bu ad onun tasnif amacını ortaya koyar.

Bulgarî'nin hayatı hakkındaki bilgilerimiz sözlüğüne yazdığı ön sözle sınırlıdır. Bulgarî nisbesinden ve eserinin ön sözünden anlaşıldığına göre **Muhammed Kerim**, İdil-Ural'dan öğrenim için Buhara'ya gitmiş, sözlüğünü de orada düzenlemiştir. Ayrıca kullandığı kaynaklardan eserini 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yazdığı anlaşıyor.

Bulgarî sözlüğünü düzenlerken *Lehçetü'l-Lugat*'i örnek almış. Ancak bu iki sözlük arasında bir kısım farklar vardır: **Esad Efendi**'nin eseri 3700 madde başı kelime içerir.³ **Bulgarî**'ninki ise madde başı olarak 12 000 kadar kelime ihtiva eder.⁴ Ama bu sayının içerisinde bazı fiillerin çekimli şekilleri de yer alır. Diğer taraftan **Esad Efendi** ünlüleri kelimelerle ifade etmiş, Bulgarî ise hareke ile göstermiştir. Bu iki eser arasındaki en önemli fark ise **Bulgarî**'nin doğal olarak kendi lehçesinin kelimelerine ve çekimli fiil şekillerine yer vermiş olmasıdır: apturatmaq, cödetmek “şaşirmek”; apturagan, cödegen “şaşkın”; apturamaq, cödemek “şaşmak”; apturamaqluq, cödemeklük “şaşkınlık” (47^a), atavlı “ünlü” (47^b), türük bolmaq / diri bolmaq (76^a), payvand = boğav “köstek” (85^b), yuler “deli” (112^a) ... vb.

Çekimli fiil şekillerinde ise bazı karışıklıklar görülür. Meselâ “ata-mak” fiili ile “at-mak” fiilinin çekimlerinde olduğu gibi: atablar “ad verdiler”, atadı “ad verdi”, atadung “ad verdin”; ataduq “ad verdik” (47^a), atar “at-ar”, atadum “ad verdim”, atarsung “at-arsın” (47^b).

Yine **Bulgarî** *Lehçetü'l-Lugat*'ten aldığı kelimelerin kendi lehçesindeki denklemlerini, eşanlamlılarını da vermiştir. Meselâ: ad // at, der // yal “ter”, şaşmak // apturamaq // cödemek, dip // tûb, araşdurmak // tikşürmek, dargin // açulı // açuçan, açquç // anahtar, açulanmaq // öykelenmek, sıçan // tuççan, sığmaq // sıymaq, yoğalmaq // yitmek, sığanmaq // suzganmaq...vb.

Ayrıca müellif, *Lehçetü'l-Lugat*'teki açıklamalarda bazı değişiklikler de yapmıştır. Şu iki kelimenin açıklamasında olduğu gibi: **ablak**: “*Meşhurdur tüysüz olup genc irisi olan taze oğlana derler.*”⁵ “*Sakal mıyıq çuqmayan taze oğlandır.*”⁶

³ Muhammed Nur Doğan, Türkiye Diyanet Vakfı İA, “Esad Efendi, Ebûishakzade” maddesi, Cilt: 11, İst.-1995.

⁴ Ebrar Kerimullin, a.g.e., s. 7.

⁵ Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, *Lehçetü'l-Lugat* (Haz.: Ahmet Kırkkılıç), TDK, Ankara, 1999, s.9.

abli : “*Meşhurdur, gemilerde ve kayıklarda yelken serenin başına takılan iptir ki daima ucu elde olur.*”⁷ “*Meşhurdur, kimelerde ve kayıklarda yelken serenin başına takılan cepdür, daima ucu elde olur.*”⁸ **Bulgarî** kimi açıklamalarda ise kendi lehçesinde kullanılmayan kelimelerin karşılığını “yani ...” şeklinde vermiştir: **aba**: “Ar. ‘aba:, ve libd ‘aba: gibidür, lâkin kiçeye yani kiyüzge dahi ıtlak olunur...”⁹ gibi. Bazı maddelerde tamamen Bulgarî’ye ifadeler de yer alır: “Mundan gayri at kısmının ferdlerine qoyulgan lafzlarnı rücu idülgey.”¹⁰

Burada üzerinde kısaca durduğumuz bu sözlük, sadece Bulgar-Tatar Türkçesi için değil, Çağatay-Özbek Türkçesi ile yazıldığı dönemin Türkiye Türkçesi için de önemli bir eserdir. Her üç lehçenin fonetik, morfolojik ve özellikle azımsanmayacak sayıda leksik malzemesini içinde toplamıştır. Bu bakımdan **Bulgarî**’nin sözlüğü Türk dili tarihi, lehçe bilimi araştırmalarında yararlanılabilecek niteliktedir.

Umarız, **Bulgarî**’nin tertip ve tasnif ettiği bu sözlük Türk dil bilimi uzmanları tarafından incelenir ve çevriyazılı metni hazırlanarak neşredilir. Böylece geniş bir araştırmacı, okuyucu kitlesinin istifadesine sunulmuş olur. Biz burada, örnek olarak, eserin bazı sayfalarının bizim alfabemize çevrilmiş şeklini ve bunlara ait orijinal metinlerin fotokopilerini vermekle yetiniyoruz.

⁶ Bulgarî, vrk., 47^a.

⁷ Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, aynı yerde.

⁸ Bulgarî, vrk., 47^a.

⁹ Bulgarî, vrk., 119^b. (Burada kiçe / keçe = kiyüz. Bu kelime birçok çağdaş Türk lehçesinde “kiyiz, kigiz” şeklindedir. Bkz.: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s. 462, keçe maddesi.)

¹⁰ Bulgarî, vrk., 119^b.

Bulgarî'nin Sözlüğünden Örnekler

Not: Yazmanın sayfa kenarlarında olan kelimeler ve açıklamalar [...] içinde verildi. Yabancı kelimelerdeki uzun ünlüler (:) ile gösterildi. Çevriyazı işaretleri kullanılmadı, sadece “kaf” harfi “q” ile yazıldı. Metnin okunmasında, varsa, hareketlere bağlı kalındı. Sık kullanılan Arabîsi, Fârsîsi kelimeleri Ar., Far. olarak gösterildi. Bazı maddelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları (“...”) ile belirtildi.

[47^a] Babu'l-Elif

Faslu'l-elif ma'a'l-elif fe-ma'a'l-ba:

apturatmaq [- ve şaşurmaq ve cödetmek]: “şaşırtmak” Ar. idha:ş, Far. sergeştekerden

apturagan [- ve şaşqun ve cödegen]: “şaşkın” Ar. mutehayyir, Far. sergerda:n ve ha:ju:. Sair esamisi defter-i sanide şaşqun maddesindedür.

apturamaq [- ve şaşmaq ve cödemek] “şaşmak” Ar. tahayyur, Far.ha:ju:vi:den.

apturamaqluq [- ve şaşqunluq ve cödemeklük]: “şaşkınlık” Ar. hayret ve deheş, Far. vereh ve ka:turi: ve sergeştegi:

apuşmaq: Yani dabbe bevl itmek üçün ayaklarını ayırıp kirüp koymaq. Ar. terahruh ve tenezzuh, Far. du:r niha:den pa: ez hem.

abli: Meşhurdur kimelerde ve kayıklarda yelken serenining -ya'ni maş - başına takılan cebdür, daima ucu elde olur. Ar. berra:'dur, Far. zafer bulunmamağla tahrir olunmamış.

ablaq: Sakal mıyıq çıqmayan taze oğlandır. Ar. şa:bin ve şa:bil,müradifleri oğlan maddesinde mezkurdur. Fa:rsisine zafer olunmadıktan tahrir olunmadı. [ablaq: Fi'l-asl ablaq arabidür, karalı beyaz olan nesneye itlak olunur.Genç irisi dilberâne kaşı gözi ve benleri siyah olup çehre-i berrâkı beyaz olmağın itlak olunmuşdur. İstilah-ı Türkide insanın gayride dü renk olup mevcedâr olan eşyaya dahi dirler.]

Faslu'l-elif ma'a'l-elif fe-ma'a't-ta

ad ve at: Ar. ism, Far. nâm

at qoymaq ve ad qoymaq: Ar. tesmiye, Far. na:m-niha:den ve na:mi:den ve ver-na:m-niha:den

ata: Ar. eb, Far. ba:b ve ba:p ve peder

ügey ata: Ar. ra:bb, Far. bed-peder ve bedender

qayun ata: Ar. hama:' ve hamv, Far. peder-zen ve har-zen

atablar: “ad verdiler” Ar. semmu:, Far. na:m-ma:nda:nd

atadı: “ad verdi” Ar. semma:, Far. na:m-ma:nd

atadung: “ad verdin” Ar. semmeyte, Far. na:m-ma:ndi:

ataduq: [47^b]: “ad verdik” Ar. semmeyna:du, Far. na:m-ma:ndi:m

atagan: “ad veren” Ar., Far. na:m-ma:ndegi:

atar: "at-ar" Ar. yermi:, Far. mi:enda:zed
atadum: "ad verdim" Ar. semmeytü, Far. na:m-ma:ndem
atarsung: "at-arsın" Ar. termi:, Far. mi:enda:zi:
ataguçı: "ad verici" Ar. musemmi:, Far. na:m-ma:nende ve na:m-künende
atılmış: "atılmış" Ar. mermi:, Far. enda:hte-şüde
atamaq: "ad vermek" Ar. tesmiyye dîr, Far. na:m-ma:nden
atavlı: "ünlü" Ar. sa:lif, Far. feri:de

Faslu'l-elif ma'a'l-elif fe-ma'a'l-ci:m

açu: "acı" Ar. murr, Far. telh
aç: "aç" Ar. ca:'i, Far. güste ve gürsine. Sair müradifleri aç maddesinde defter-i sanide mezkurdur.
açdı: "açtı" Ar. feteha, Far. bigüşu:d
açdurmaq: "açtırmak" Ar....., Far. güşa:yiş.
açmaq: "açmak" <sm-i masdardur. Ar. feth ve keşf, Far. güşa:yiş ve güşa:den. Lâzım ile müteaddide müsterek ism-i masdardur.
açutmaq: "acıtmak" Ar. temri:r, Far. teva:ni:den
açuqdurmaq: "acıkdırmak" Ar. tecvi:dür, Far. gürsi:ne kerden
açquç [-ve anahtar]: Ar. mifta:h, Far. kili:d; Türkiide anahtar dirler.
açuq [açuq]: "açık" Ar. meftu:h, Far. ba:z ve güşa:de ve va:z ve nümaya:n va:z gibidür.
açuq olmaq: "açık olmak" ism-i masdardur. Ar. levh ve zuhur, Far. a:şika:r şüden ve burzi:n* ve va:şüden ve veğasten ve hu:hi:den veğasten gibi zahir olmak manasına.
açuqmaq: "acıkmak" [48^a] Ar. tecevvu', Far. gürs şüden
açluq: "açlık" Ar. cu:' ve qiht, Far. gürsinegi: ve gürs ve gira:n
açmaq Ar. feth, Far. güşa:den ve zida:yi:den ve züdu:den pas açmaqdur ve güşa:yiş ve güşu:den. Müradifleri defter-i sanide açmaq maddesindedür.
açulmaq Ar. infira:c, Far. şüküften ve şükfi:den ve şüku:fi:den ve fa:va: bu:den ve va:şüden.
açulandurmaq ve öykelendürmek[- ve öykelendürmaq]: "öfkelendürmek" Ar. iğza:b, Far. gıra:şa:ni:den ve ti:zi: gerda:ni:den
açulanmaq ve öykelenmek: "öfkelenmek" Ar. iğtiza:b, Far. ali:h:ten. Sair esamisi darılmaq maddesindedür, uşbu defterde.
açu ve öyke [öyke ve açu]: "öfke" Ar. evke ve ğazab evke gibidür, ism olduğu gibi masdar dahi isti'mal olunur. Far. hişm. Sair esamisi darğunluq maddesinde mezkûrdur.
açı nesne: "acı nesne" Ar. murr, Far. telh ve telhna:kdur.
açılıq: "acılık" Ar. mera:re, Far. telhi:

* Bu kelime buraya uymamaktadır, "sarih, vazih" anlamında Burhân-ı Katı'da "perzîvend" kelimesi vardır.

Faslu'l-elif ma'a'l-elif fe-ma'a'l-ha:

ahmaq ve uğuz Türkîdür; Ar. ebleh, Far. şeğek ve şefek.

Faslu'l-elif ma'a'l-elif fe-ma'a'd-da:l

adem oğlanı: “insanoğlu” Ar. na:s ve na:t ve beşer, Far. merdüm-za:de ve kes kimsedür ve nesna:s yaban adamıdır.

adum ve adım [**adım ve adum**]: Ar. hatve, Far. pa:zu:d ve ga:m pa:z gibidür

adumlamaq ve adımlamaq [**adımlamaq**]: Ar. qırfa:t ve hatv, Far. ga:mi:den.

[76^a] **ta:ze ve temiz ve arı**: Ar. ta:hır, Far. pa:k ve nema:zi:, sair müradifleri arı ve aru maddesinde, uşbu defterde.

Faslu't-ta: ma'a'l-ba:

tüb[- ve dib]: “dip” Ar. qa'r ve ğavr, Far. Bün mutlak dib manasına eşcarda köke itlak olunur, müradifleri dib maddesindedür.

tipmek[- ve depmek]: “tepmek” Ar. refs ve neğh, Far. hi:den ve sigizi:den hayvan kış atup depmek.

tipretmek ve dipretmek ve deprendürmek: “depretmek” Ar. iztira:b, Far. cunba:ni:den

tiprenmek ve deprenmek: “deprenmek” Ar. taharrük, Far. cunbi:den

Faslu't-ta: ma'a't-ta:

dürütmek ve türütmek[**dürtmek ve türtmek**]: Ar. letb ve nahs ve neds ve nedğ, Far. sipu:hten

ditremek ve tütremek: “titremek” Ar. irti'a:d, Far. lerzi:den ve tebi:den ve ve tenbi:den

tütün ve dütün: Ar. duhn ve duha:n ve 'uka:b, Far. du:d

Faslu't-ta: ma'a'l-ci:m

sıçan ve tuçqan: Ar. fa'redür, Far. mu:ş

terbiye qılmaq ve beslemek: Ar. terbiye, Far. perverden ve perveri:den

terbiye qıluram: “beslerim, terbiye ederim” Ar. urabbi:, Far. mi:-perverem

Faslu't-ta: ma'a'r-ra:

türür ol: “dürer, dürtüyor” Ar. yatvi:, Far. mi:-neverd ve mi:pi:çed*
türü ve diri: Ar. hayydu, Far. zindedür
türük bolmaq[- ve diri bolmaq]: Ar. haya:t, Far. zinde şüden.
tirlemek[- ve terlemek]: Ar. ta'arruq ve raşh, Far. ho:y kerden
türmek ve dürmek: Ar. tayydu, Far. pi:ça:ni:den ve neverden.
terüs[ters]: Ar. necis, Far. gu:h. Sair müradifleri boq maddesindedür, defter-i sanide.
türsek[- ve dirsek]: Ar. mirfa:'dur, ...

[85^a] türülük: “dirilik” Ar. **[85^b] haya:t,** Far. zindega:ni: ve zindegi: ve zi: zindegi: gibidür

diriltmek ve türüldürmek: “diriltmek” Ar. ihya:, Far. zinde kerden
payvand[- ve boşav]: Meşhurdur, at ayağına ururlar. Ar. edhem, Far. pa:y-bend
dizdar ki kal'a zabıtidur. Ar. duzda:r –lugat-i müvellededür– ve ha:fizu'd-da:r. **«bn Hallikan** der ki duzda:r lafz-ı a'cemidür, zammile duz kal'a manasına ve da:r ha:fız manasınadır: keza: fi: *Qasdi's-sebi:l*. Far. kutva:l ve ku:tu:a:l

darçın: Ar. da:rsin -darçından muarrebdür-, Far. Türki:deki gibi darçındur
dargın ve açulı ve açuçan: “dargın, öfkeli” Ar. ğazba:n ve ğazib ve ğazu:b, Far. de:ja:ga:h ve dija:geh ve dija:ga:h ve şerzeh dargın hayvan ve nijend mutlak dargındur.

deri[- ve tirü]: Ar. cild, Far. beşme ham deri hentüz dabağat olunmamış ve ha:r daba:ğat olunmamış sığır derisidür ve post deridür ve postga:l tüysüz deri. Sair müradifleri defter-i sanide deri maddesindedür.

der[- ve yal]: Meşhurdur, Türkidür. Ücret manasına kira ile tutılan oğlana ter oğlanı dirler ve ayak deri dahi dirler. Ar. kira: ve ucre, Far. müzddür ve pa:-müzd ayak deridür.

dediqodı: Ar. mesa:vi: ve nakisa mesavi manasına müsta'meldür ve hatlebe dedikodıdur ve qa:le yaramaz dedikodıdur, Far. goft şini:d.

dadanmaq[- ve bülüşlenmek]: “alışmak” Ar. bes' ve busu:' besa:' gibidür, Far. a:lufte. Müradifleri alışmaq maddesinde mezkurdur.

dadandurmaq[- ve bülüşlendürmek]: “alıştırmak” Ar. ibas:, Far. a:lufta:ni:den. Sair ...

... **[112^a] ibtila:ğdur,** Far. evba:ri:den

yoğaltmaq ve yitürmek: “kaybetmek, yitirmek” Ar. faqd ve iza:'a, Far. gom kerden

yoq: Ar. la: ve ma:du, Far. hi:ç ve ni:st

yoğalmaq ve yitmek: Ar. ziya:'a, Far. gom şoden.

yuvuş[yaş ve -]: “nemli, ıslak” Ar. ratb, Far. ter

* Yazmada mi:pi:çi:ned şeklindedir.

yuqa[- ve **yufqa** ki ince manasına]: Ar. umhuc ve raki:k, Far. ba:ri:k. Müradifleri yufqa maddesindeştir.

yuqaru: Ar. ‘ulv / ‘ilv ve ‘ala:vetdür, Far. fera: ve fa:ter şoden yukaru gitmek demektür ve ba:la: ve ber yukarudur

Faslu'l-ya: ma'a'l-vav fe-ma'a'l-la:m

yoldaş: Ar. refi:kdür, Far. hem-ra:h. Müradifleri defter-i sanidedür.

yuler: “deli” Ar. mecnu:n, Far di:va:ne

yol: Ar. tari:kdür, Far. ra:h. Müradifleri defter-i sanidedür.

Faslu'l-ya: ma'a'l-vav fe-ma'a'l-mi:m

yumaq[- ve **yumaq** ve **yayqamaq**]: “yıkamak” Ar. ğasl, Far. şuşten ve şu:yi:den ve vereşten

yumartluq[**yumartluq**]: “cömertlik” Ar. seha:dur, Far. cava:n-merdi:

Faslu'l-ya: ma'a'l-vav fe-ma'a'n-nu:n

yonnaq: Ar. nahtdur, Far. tira:şi:den

yönelmek: Ar. samd ve qasd ve tebettel, Far. a:hengi:den. Sair müradifleri defter-i sanidedür.

yuvunmaq[yuvunmaq meşhur **yayqanmaq** manasınadır]: Ar. iğtisa:ldur, Far. şusten; beyne'l-lazım ve'l-müteaddi müşterekdür.

yuvmadı: “yıkamadı” Ar. lem-yağtasıl, Far. ne-şust

yay günü[- ve **yaz günü**]: “yaz günü” Ar. yevm-i sayf, Far. ru:z-i ta:bista:n

Faslu'l-ya: ma'a'l-ya:

yaya[- ve **yay**]: “yay” Ar. qavsdur, Far. kema:n. Müradifleri defter-i sanide yay ...

[119^b] Ba:bu'l-Elif Ma'a'l-Elif

Faslu'l-Elif ma'a'l-Elif fe-ma'a'l-ba:

aba: Ar. ‘aba:, ve libd ‘aba: gibidür, lakin kiçeye yani kiyütze dahi itlak olunur, cem'i lubu:d gelür. Far. şa:l, cübbe-i sufiyyeden ibaretdür; hâlâ beynümüzde meşhur olan şal ki Hind'den ve Acem'den gelür, bunun gayridür. Lisan-ı farisde şal, a:bedür.

abnoz[**abonoz**]: Ar. abnu:s [ve ş:i:zi:] ve ş:i:ze ve sa:sem, Far. a:bnu:s

Faslu'l-elif ma'a'l-elif fe-ma't-ta:

at: Ar. feres, Far. esb ve esb-i şibşib ziyade eşkin atdur ve baydah yarayan keskin atdur ve pa:la:d yedek atıdır ve bağa:nu:ş eşkin atdur ve bertek yorga atdur ve ba:re eyü atdur ve besne bütüldük küre atdur ve ba:regi: eyü atdur ve pa:sebük yügrük atdur ve pu:ya: eşkin ve yorga atdur ve teka:ver yorga atdur.

at quyruğı: Ar. umsu:h ve umsu:h, Farsisi ve Arabisi birdür: umsu:h; meşhur edviyedendür.

at: Ar. tevsen, talim olunmamış serkeş atdur ve teca:re, henüz eyer urulmamış atdur ve cerme, rengi boz atdur. Mundan gayri at kısmının ferdlerine qoyulgan lafzlarnı rücu idülgey. Kita:b-ı *Lehçetü'l-Lugat*'ke. [ba:drenk, tiz ve çabük atdur ve pala:hi:, eşkini az olan atdur ve tek esb manasınadır ve ça:lığ, eşkini olmayan atdur ki Türki:de çalıq dırlar ve çera:ğpa:ye şaha kalkan atdur ve çera:ğvere çera:ğpa:ye gibidür ve çehri: pul pul kara atdur ki bakla kır dırlar ve zerqu:r aşkar atdur ve sebz-hink yağız atdur ve sita:ğ eyer urulmamış küre atdur ve şı:dah aher sürinin aygırın kendi sürisine uğratmayan atdur ve şu:lek yügrük atdur ve ğu:ş yedek atdur ve fa:re ve ba:re yorga atdur ve keher torı atdur ve ki:lic iki ayağı sekil atdur ve kumi:ne yelesi kuyruğı siyah atdur ve nezi:c yedek atdır ve hedenc ve hedeng kara atdur ve hemref dördini tamamlayup beşine basmış atdur ve yekra:n mutlak atdur. *Lehçetü'l-Lugat* fi: nefsihi].

at bazarı: "at pazarı" Ar mişva:r, Far. şu:r ve ba:za:r-ı esb

at meydanı: Ar. mizma:r, meşhurdur at koşdurup oynaçaq yerdür, Far. esbri:s [120^a] ve esbri:s

ataluq: "babalık" Ar.ubuvvet, Far. pederi:

atulmaq: "atılmak" Ar. veseba:n ve daraba:n tamar atılmak ve tamar yukarudan aşığa atılmakdur, Far. çahi:den sıçramak/saçramak manasına dahi gelür.

atmaca quşı: Ar. ba:şiq, Far. ba:şe ve va:şe ve pa:şa: va:şe gibidür ve fera:ğu:y ve kera:ğa. Avçılar arasında avını yüze yetiştirmiş yırtıcı kuş bundan gayri yokdur deyü meşhurdur.

atmaq: Ar. ramy ve nadq, Far. malhu:den, mamıq atmakdur ve tahta kerden, mamıqı atup mehlu:c eylemekdür ve va:peki:den ağzına ve ağza nesne atmakdur ve ba:hıten enda:hıten gibi müradiflerni dahi defter-i evvelde mezbur atmaq maddesinde eytüldi.

Faslu'l-elif ma'a'l-elif fe-ma'a'l-ci:m

aç[aç kımse]: "aç kimse, aç kişi" ca'i manasına Ar. ca:'i' , Far. güsna:ma:r gayet açdur ve güsne ve güşte güşne ve na:şıta: ve na:ha:r her ikisi açdur. Sair müradifleri defter-i evvelde aç maddesindedür.

açluq: "açlık" Ar. cu:' , Far. gürsinegi: ve gürs ve lekhen açluq manasına ism-i masdardur.

açmaq: "açmak, açıklamak" Ar. şarh ve keşf, Far. güşa:yış; lazım ve müteaddi beyinde müşterek ism-i masdardur, ve va:kerda:n açmakdur. Sair esamisi defter-i evvelde açmaq maddesinde mezkurdur.

Faslu'l-elif ma'a'l-elif fe-ma'a'l-ha:

ahur: "ahır" Meşhurdur, farisidür. Ar. istabl ve mesa:m ve mesa:ma mutlak at turaçak yerdür ve a:riyy mesa:me gibidür ve sa:be deve ahurıdır.

Faslu'l-elif ma'a'l-elif fe-ma'a'r-ra:

araştırmaq[- ve tikşürmek]: "araştırmak, incelemek"

[200^b] Ba:bu's-Sa:d

sızı: "sızı, ağrı" Ar. vusa:, Far. nezğade

Faslu's-sa:d ma'a'l-ğayn

sığırtaç: "sığırtaç" Ar. baqqa:r ve fedda:d, Far. ga:vba:n ve ga:vra:n ve guva:rđiya:n ve gu:rerda:n ve gavpa:re ve muru:rtab sığırtaçdır.

sığur: "sığır" Ar. baqar, Far. ga:v ve ğa:v ve cevder büyük sığırdu ve sihr ve pejma:ye ve pejma:yu:n süd ile besledikleri sığırdu ve ta:vek genç sığırdu ta:vel ta:vek gibidür ve tikit kara sığırdu ve civa:z beli beyaz su sığırdu ve deva:nha:re çifte koşulan sığırdu ve ğarğa:v yaban sığırdu ve ğajğa:v kuyruğundan hotaz yaptıkları sığırdu ga:v-ı bahri: derler.

sığırçuq quşı[sığırçaq quşı]: "sığırçık" Ar. zurzu:r ve qa:riye, Far. ba:sterk alaça sığırçuq quşı çekirgeyi kırar ve sa:r ve sa:rı ve sebz ve sütürna:k ve ka:hu:l ve verša: sığırçuq quşıdır.

sığanmaq ve suzganmaq]: "toplamak, kıvırmak" Ar. teşmi:r ve tekevvur, Far. da:men berçi:den.

sığan: "sığın" Ar. ayyal ve ya'mu:r ki geyigün blyügidür, [Far.] ga:vezl ve gevza:l ve ga:v-i deşti: ve gu:rne ve ma:rha:r.

sığamaq ve sıpamaq: "sıvazlamak, okşamak" Ar. mash, Far. dest şu:den

suğur quyruğı [sığur quyruğı]: Ar. bu:si:r ve 'aveysiqa ve felu:mes ve felu:mas, Far. bu:sı:n ma'ruf devadur, ekseriya kabuğı istimal olunur.

sığmaq ve sıymaq: "sığmak" Ar. vus' , Far. kunci:dendür, beyne'l-lazım ve'l-müteaddi müşterekdür.

sığdurmaq[- ve sıydurmaq]: "sığdırmak"

[233^a] **kepenk:** "yün kumaş" Ar. lebu:ddur, Far. peşmi:nedür.

kepenk ki dükkanlarda ve bazı köşk ve nerdüban başlarında olur. Ar. ğalaq, Far. derva:ne.

kebe ve kübeli hatun: "gebe kadın" Ar. ha:mil ve ha:mile, Far. a:bisten ve a:bista:n.

kebe olmaq ve qursaqlı ve yüklü olmaq: Ar. haml ve laq, Far. a:bisten şoden.

Faslu'l-ka:f ma'a't-ta:

ketürmek: “getirmek” Ar. i:ta:’ ve i:ra:d, Far. a:verden ve a:verde ism-i mef’ul gelür ve bera:verden ve keşa:n ber keşa:n zor ile getürmek.

kitmek: “gitmek” Ar. ziha:b ve murr ve muru:r, Far. reften ve serdemedür, ilgar ile gimeğe itlak olunur ve nevešten irak gitmek ve nuh bir adam ardınca kadem kadem gitmekdür.

kütük [ketük]: Ar. Ar. cizl, Far. hıva:n, üzerinde odun yardıkları kütükdür ve hu:n-gešt ve ku:ta:la:n hu:n-gešt gibidür.

keten: Ar. galatdur, Ar. ketta:n sahihidür, Far. şerb ve hiş ve ki:şdür.

kiçüşmek: “kaşımak, kazımak” Ar. uka:l ve ikle’dür, Far. ha:ri:dendür; kaşınmak manasına dahi gelür ve kenek kiçüşmek manasına ism-i masdardur.

keçükmek ve kiçükmek: “gecikmek” Ar. butu:’, Far. direngi:den

keçükdürmek ve kiçükdürmek: “geciktirmek” Ar. ibta’, Far. direnga:ni:den

keçürmek: “söz geçirmek” Ar. infa:z ve tenfi:z, Far. güza:ra:ni:den ve güza:rden.

keçmek: “söz, vakit geçmek” Ar. fevt ve feva:t ve nefa:z ve nüfu:z, ...

بیتها در ایامی است که در آن روزها...

بیتها در ایامی است که در آن روزها...
 قند و عسل است که در آن روزها...
 چینی و نیش و غیره است که در آن روزها...
 پوشش عربی است که در آن روزها...
 لباسی است که در آن روزها...
 علف و علف است که در آن روزها...
 و با آن روزها...
 مراد از آن است که در آن روزها...
 بوال آن است که در آن روزها...
 بومالی است که در آن روزها...
 و در آن روزها...
 بومالی است که در آن روزها...
 قند و عسل است که در آن روزها...
 ثابته در آن روزها...
 اللادم و اللادم است که در آن روزها...
 شکر است که در آن روزها...
 بیته عربی است که در آن روزها...

بیتها در ایامی است که در آن روزها...
 قند و عسل است که در آن روزها...
 چینی و نیش و غیره است که در آن روزها...
 پوشش عربی است که در آن روزها...
 لباسی است که در آن روزها...
 علف و علف است که در آن روزها...
 و با آن روزها...
 مراد از آن است که در آن روزها...
 بوال آن است که در آن روزها...
 بومالی است که در آن روزها...
 و در آن روزها...
 بومالی است که در آن روزها...
 قند و عسل است که در آن روزها...
 ثابته در آن روزها...
 اللادم و اللادم است که در آن روزها...
 شکر است که در آن روزها...
 بیته عربی است که در آن روزها...

بیتها در ایامی است که در آن روزها...

